

ถอดบทเรียนจากโครงการค่ายเรียนรู้คุณธรรม นำชีวิตพอเพียง ปี 2550-2553

Lessons Learnt from Camping Project on Moral Learning toward Living with Sufficiency, Years 2007-2010.

นรินทร์ สังข์รักษา*

Narin Sungrugsra

ชีรศักดิ์ อุ๋นอารมย์เลิศ**

Teerasakda Unaromlerd

ไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม***

Chaiyos Paiwittayasiritham

จีรวรรณ จันพลา****

Jaruwan Janpla

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อถอดบทเรียนการดำเนินการ โครงการค่ายเรียนรู้คุณธรรมนำชีวิตพอเพียง ปี 2550-2553 ของนิสิตนักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา การวิจัยแบบผสมผสานวิธีการสอบถามกับกลุ่มตัวอย่างจากประชาชน 6 ภูมิภาค จำนวน 360 คน โดยการสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ และการสัมภาษณ์ระดับลึก และการสนทนากลุ่มจากประชาชนโดยคัดเลือก จาก 12 ชุมชน 6 ภูมิภาค ชุมชนละ 10 คน รวม 120 คน โดยการเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ศึกษาได้แก่ แบบวิเคราะห์เอกสาร แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ระดับลึก และการสนทนากลุ่ม สถิติที่ใช้คือร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบที และการทดสอบความแปรปรวนทางเดียว และการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า

1) ผลที่เกิดจากการเรียนรู้ในการฝึกงานในชุมชนที่ศึกษา ประกอบด้วยการเรียนรู้จากความรู้ชุมชนที่หลากหลายในชีวิตและอาชีพ บรรทัดฐานของชุมชน แนวทางการดำเนินชีวิตการมองคุณค่าของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ระบบเครือญาติ ภูมิปัญญา การปรับใช้ในการเสริมสร้างนิสัยและการปรับตัวจากแบบอย่างที่ดีๆ การพัฒนาตนเองในการใช้ชีวิต ปลุกจิตสำนึกการเป็นผู้นำ การทำงาน

*,**,*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

**** อาจารย์ สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2555) นรินทร์ สังข์รักษา – ชีรศักดิ์ อุ่นอารมย์เลิศ – ไชยยศ ไพวิทยศิริธรรม – จีวีวรรณ จันทลา
เป็นระบบ และผลที่เกิดขึ้นคือ ฟังตนเองได้ มีโลกทัศน์กว้างขวางขึ้น เกิดจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม และ
ร่วมสร้างสังคมให้อยู่เย็นเป็นสุข

2) บทเรียนที่ได้จากการฝึกงานของนิสิต นักศึกษาในโครงการค่ายเรียนรู้คุณธรรม นำชีวิตพอเพียง ได้แก่ การเรียนรู้จากการลงมือ ปฏิบัติจริง ได้เรียนรู้วัฒนธรรมความเป็นอยู่/อาชีพ เศรษฐกิจพอเพียงต้องอยู่ในวิถีของตนเอง ปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ใช้ห้องเรียนชุมชนเป็นแหล่งศึกษา การอนุรักษ์ภูมิปัญญา เช่น สมุนไพร ผ้าไหม วัฒนธรรมชุมชน ไม่ทิ้งถิ่นฐานถิ่นเกิด แต่กลับมาพัฒนาชุมชนตนเอง ตั้งใจเรียนใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ เคารพผู้ใหญ่/ผู้มีประสบการณ์ ปลูกฝังคุณธรรมตั้งแต่เล็ก สร้างจิตอาสา ขอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างซึ่งกันและกัน

3) ทุกชุมชนที่ศึกษามีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาเพื่อการดำรงชีวิต เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้และการออม ปัจจัยแห่งความสำเร็จ คือ ผู้นำและสมาชิกมีส่วนร่วม ระบบเครือข่ายและจิตสำนึก การเรียนรู้มี 3 รูปแบบ คือ 1) การเรียนรู้จากภายใน ได้แก่ จากการปฏิบัติจริง และจากการแก้ปัญหา และ 2) การเรียนรู้จากภายนอก ได้แก่ สถาบันการศึกษา สื่อ หน่วยงานราชการต่างๆ และ 3) การเรียนรู้แบบบูรณาการทั้งกระบวนการการเรียนรู้จากภายในและภายนอก

คำสำคัญ: ถอดบทเรียน / ค่ายเรียนรู้คุณธรรม / ชีวิตพอเพียง

Abstract

This research aimed to synthesize and draw up the lessons of university students learnt from Decencies Learning Camp toward Sufficiency Life Project which was implemented during the years 2007-2010. It was based on the mixed methods research. An interview was conducted with 360 participants from 6 regions. They were selected by stratified sampling method and in-depth interviews and group discussions. Then 120 participants were selected from 12 communities from 6 regions, ten people from each community by purposive sampling method. The research instruments were a documentary research form a questionnaire, in-depth interviews and focus group discussions. The statistics used were percentage, mean, standard deviation independent t-test, one-way ANOVA and content analysis.

The findings were as follows :

1) The knowledge gained from this project was about the diversities of community knowledge about lives and occupations, social norms lifestyles, appreciation of sufficiency economy kinship system, local wisdom these applications of building up

their good habit and self-adaptation learnt from many good models, development of how to live, raising consciousness of leadership and systematic working. These yielded self-reliance and wider worldviews, consciousness and capabilities of participation in building up the happiness in the society.

2) The lessons learnt from the students recommendations were that : they learnt many things from their hands-on experiences learnt living cultures occupations. In addition. The sufficiency economy should be part of their life and continuously carried out. They should use the community as a learning resource. Many of their local products and wisdoms such as herbs and silk should be conserved. The students should not leave their hometown, but develop it. They should concentrate on their study and spend their time wisely. They should respect elders old hands. Virtue should be fostered since they were young. Public mind should be promoted. They should also learn to accept different opinions.

3) All of the studied communities had used the sufficiency economy philosophy to improve their lifestyle. They became sufficiency economy communities by decreasing their expenditure and increasing savings. The factors of success were leaders, participation of community members, kinship system and consciousness. The three types of learning were: 1) internal learning such as hands-on experience and problem-solving, 2) external learning such as educational institutions, media and government offices and 3) the integrated learning integrating internal and external learning.

Key Words: Lesson Learnt /Moral /Living with Sufficiency

บทนำ

การเรียนรู้ผ่านระบบการศึกษา จึงเป็นการหล่อหลอมและปลูกฝังให้คนทุกคน ได้ซึมซับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและนำองค์ความรู้นี้ไปใช้ในการประกอบอาชีพและดำเนินชีวิต ถ่ายทอดให้กับสังคมตลอดจนให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมถึงการสร้างภูมิคุ้มกันทางความรู้ให้กับการประกอบอาชีพ นั่นคือการเรียนรู้ผ่าน

การศึกษาที่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ ก่อให้เกิดการรังสรรค์ความสมดุลในชีวิตชุมชน สามารถจัดการความรู้ภายในชุมชน เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ และเจตคติที่ดีต่อชีวิตและสังคม มิใช่เป็นการปฏิเสธระบบทุนนิยม แต่ให้รู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลกที่มีความรอบอบในการดำเนินชีวิต สร้าง

การผลิตแบบพอเพียง เพื่อความผาสุก ความอยู่เย็นเป็นสุข มีการให้ความสำคัญในมิติทางสังคม เรียกว่า “ดัชนีความสุข (Happiness Index)” ควบคู่กับ “คุณธรรมนำความรู้” มากขึ้น

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา เป็นหน่วยงานในกระทรวงศึกษาธิการ ได้สนองตามนโยบายรัฐ เพื่อให้บรรลุพันธกิจการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 จึงเห็นสมควรจัดให้มีการดำเนินงานโครงการกิจกรรมนิสิต/นักศึกษา ในลักษณะ “ค่ายเรียนรู้คุณธรรม” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมให้สังคมไทยเป็นสังคม “อยู่เย็นเป็นสุข” (Green and Happiness Society) โดยกิจกรรมจะประกอบไปด้วยการเรียนรู้และปฏิบัติเกี่ยวกับคุณธรรมที่เป็นพื้นฐานสำคัญของแต่ละชุมชนและองค์ความรู้หรือศาสตร์เฉพาะในแต่ละสาขาที่นำไปสู่ความสุข ความเข้มแข็งของชุมชน โดยใช้ชื่อว่า “ค่ายเรียนรู้คุณธรรม นำชีวิตพอเพียง”

โครงการค่ายเรียนรู้คุณธรรม นำชีวิตพอเพียง เป็นหนึ่งในโครงการคุณธรรมนำความรู้ระดับอุดมศึกษา ซึ่งได้ดำเนินการต่อเนื่อง มาตั้งแต่ปี 2550-2553 แต่ละปีมีพื้นที่ ที่ นิสิตนักศึกษาในโครงการได้ไปเรียนรู้คุณธรรมพื้นฐานที่สำคัญของแต่ละชุมชน อันเป็นเหตุปัจจัยสำคัญ นำไปสู่การเป็น “ชุมชนเข้มแข็ง อยู่เย็นเป็นสุข” รวม 4 ปี ไม่ต่ำกว่า 400 ชุมชนทั่วประเทศ ดังนั้นในการวิจัยการดำเนินโครงการค่ายเรียนรู้คุณธรรม นำชีวิตพอเพียง ปี 2550-2553 คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยด้วยการสังเคราะห์และถอดบทเรียนผลการดำเนินการโครงการ จากการฝึกปฏิบัติในพื้นที่ของนิสิต/นักศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาใน

พื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ เพื่อประเมินผลสัมฤทธิ์ในการดำเนินโครงการ วิเคราะห์ ผลการดำเนินงาน และข้อเสนอแนะ อันจะนำไปสู่ผลสำเร็จของการเรียนรู้เกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรมภายใต้ปรัชญาการดำเนินชีวิตบนฐานคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ชุมชนสังคม มีความสุข มีความเข้มแข็ง เกิดการปฏิบัติ ที่ดีรวมถึงการได้บทเรียนจากการดำเนินงานของโครงการดังกล่าว

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ค่ายเรียนรู้คุณธรรม ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของนิสิตนักศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ที่เข้าร่วมโครงการ
2. เพื่อศึกษาการปฏิบัติที่ดีของชุมชน และของนิสิตนักศึกษาสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ที่เข้าร่วมโครงการในการประยุกต์ใช้คุณธรรม และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
3. เพื่อศึกษาผลการดำเนินการโครงการค่ายเรียนรู้คุณธรรม นำชีวิตพอเพียง ปี 2550-2553 ของนิสิตนักศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ที่เข้าร่วมโครงการ
4. เพื่อถอดบทเรียน การดำเนินการโครงการ ค่ายเรียนรู้คุณธรรม นำชีวิตพอเพียง ปี 2550-2553 ของนิสิตนักศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ที่เข้าร่วมโครงการ

แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับโครงการคุณธรรมนำชีวิตพอเพียงและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรมแนวคิดของ Piaget (1932) และ Kohlberg (1976, 1984) ที่กล่าวถึง การพัฒนา

คุณธรรมจริยธรรม ในแต่ละชั้นตามระดับพัฒนาการของมนุษย์ กลุ่มที่สองได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดของ Kitchener (2000) และ Gilligan (1982) แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2543: 287-288) แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของเพียเจท์ (Piager's theory of intellectual development) (อ้างในสุชาติ ศรีสุขไพบุลย์: 2528) แนวคิดเกี่ยวกับการเทียบเคียงสมรรถนะและการปฏิบัติที่ดี (สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, 2545: 3-10) แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน (นภาพร หะวานนท์และคณะ, 2550) แนวคิดเกี่ยวกับความอยู่เย็นเป็นสุข (สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ, 2549: 25)

สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน (2542) ได้ศึกษารูปแบบและวิธีการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม ได้ศึกษาเพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการในการสร้างพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม ผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนา และปัญหาอุปสรรคหน่วยงานทั้งหมด 252 หน่วยงาน มีข้อเสนอแนะโดยเห็นว่าควรที่จะเริ่มการเสริมสร้าง ตั้งแต่วัยเยาว์ โดยการสร้างสิ่งแวดล้อมของครอบครัว ในชุมชน และสังคมมากที่สุด รองลงมาได้แก่ การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม ควรมีการจัดทำอย่างจริงจังเป็นระบบและต้องมีความต่อเนื่องเป็นรูปธรรม เพื่อเป็นการปลูกฝังให้สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้มาก และได้เสนอแนะว่าผู้บริหาร หรือผู้นำควรต้องทำตนให้เป็นตัวอย่างที่ดี ผู้มีอำนาจควรให้ความสนใจและเอาใจใส่ต่อการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมอย่างต่อเนื่อง โดยจะต้องลงมาสัมผัสด้วยตนเอง และให้ทุกคนมีส่วนร่วม

ลานีเยอร์ (Lanier, 1993: 1680-A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนชั้นที่ 11 และ 12 ในโรงเรียนชนบท โดยมีแนวคิดที่ว่าเด็กนักเรียนในชนบทได้รับการอบรมให้คิดและปฏิบัติตามต่อๆ กันมา ซึ่งอาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ การทดลองได้แบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่มควบคุมให้ได้รับการฝึกการให้คำแนะนำ และการจัดประสบการณ์ สำหรับอีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มนักเรียนที่ประกอบด้วยนักเรียนในโรงเรียนระดับกลางจนถึงระดับสูงสุด ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของนักเรียนทั้ง 2 กลุ่ม มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ระเบียบวิธีการวิจัย

รูปแบบการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Method Research) ทั้งการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Method) โดยการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) การสอบถาม และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) โดยการสัมภาษณ์ระดับลึก การสนทนากลุ่ม หน่วยของการวิเคราะห์ (Unit of Analysis) คือ ชุมชน การวิจัยเชื่อมโยงระดับมหภาคและจุลภาค (Macro-micro Linking) ตามพื้นที่ที่ศึกษา ทั้ง 6 ภูมิภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออก ภาคตะวันตก และภาคใต้ ในโครงการคุณธรรม นำชีวิตพอเพียง ปี 2550-2553

ในการวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการวิจัย 3 ขั้นตอน ดังนี้ คือ

1. ขั้นตอนที่ 1 เป็นวิธีการศึกษาเชิงปริมาณ โดยการวิเคราะห์ศึกษาเอกสาร (Documentary Research) จำนวน 403 เล่ม จากรายงานผลการดำเนินโครงการค่ายเรียนรู้คุณธรรม นำชีวิตพอเพียงในปี 2550-2553 เครื่องมือที่ใช้แบบสังเคราะห์เอกสาร เพื่อศึกษาผลการดำเนินงาน การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้และการปฏิบัติที่ดีจากการฝึกปฏิบัติของนิสิต/นักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาทั้ง 99 สถาบันที่เข้าร่วมโครงการ ทั้ง 6 ภูมิภาคทั่วประเทศในโครงการค่ายเรียนรู้คุณธรรม นำชีวิตพอเพียง ปี 2550-2553

2. ขั้นตอนที่ 2 เป็นวิธีการศึกษาเชิงปริมาณ โดยใช้เครื่องมือ แบบสอบถาม จำนวน 1 ชุด สอบถามผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ในชุมชนเพื่อศึกษาผลการดำเนินงาน การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้และการปฏิบัติที่ดี จากการฝึกปฏิบัติของนิสิต/นักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาทั้ง 99 สถาบันที่เข้าร่วมโครงการ 6 ภูมิภาคๆ ละ 2 ชุมชน รวม 12 ชุมชนทั่วประเทศ สุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) กับผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และประชาชน ชุมชนละ 30 คน รวมกลุ่มตัวอย่างจำนวน 360 คน การทดลองใช้ (Try out) ในพื้นที่จังหวัดนครปฐมที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน ได้ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียง = .9816 บทเรียนที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียง = .9709 การปฏิบัติที่ดี/เหมาะสมที่ถือเป็นผลสำเร็จในการประกอบอาชีพ = .9717 บทเรียนที่ได้รับจากการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการประกอบ

อาชีพ = .9753 ความเข้มแข็งของชุมชน = .9425 ความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิต = .9796

3. ขั้นตอนที่ 3 เป็นวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยใช้เครื่องมือ แนวทางการสัมภาษณ์ระดับลึก แนวทางการสนทนากลุ่มเพื่อศึกษาผลการดำเนินงาน การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ การปฏิบัติที่ดีและถอดบทเรียนของโครงการค่ายเรียนรู้คุณธรรม นำชีวิตพอเพียง ปี 2550-2553 ของนิสิต/นักศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาที่เข้าร่วมโครงการทั่วประเทศ โดยสัมภาษณ์ระดับลึกและสนทนากลุ่ม ทั้ง 12 ชุมชนจาก 6 ภูมิภาค ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ นายกองค้การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุข กรรมการหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน และประชาชนทั่วไป ชุมชนละ 10 คน รวมทั้งหมด 120 คน โดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation)

การเก็บรวบรวมข้อมูล คณะผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ในพื้นที่ที่กำหนด 6 ภูมิภาค การวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสังคมศาสตร์ สถิติที่ใช้ในการวิจัยสถิติพื้นฐาน คือ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน สถิติวิเคราะห์ข้อมูล 2 กลุ่มด้วย Independent t-test วิเคราะห์ข้อมูล 2 กลุ่มขึ้นไปด้วยสถิติ F-test และวิเคราะห์ค่ารายคู่ด้วยวิธีเชฟเฟ่ และการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัย

1. วิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ค่ายเรียนรู้คุณธรรม นำชีวิตพอเพียงของนิสิตนักศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ที่เข้าร่วมโครงการ

1.) การเรียนรู้ของคนในชุมชนที่ศึกษาในภูมิภาคต่างๆ ประกอบด้วยการเรียนรู้ 3 รูปแบบ คือ 1) การเรียนรู้จากภายใน ได้แก่ จากการปฏิบัติจริง และการแก้ปัญหา และ 2) การเรียนรู้จากภายนอก ได้แก่ สถาบันการศึกษา สื่อ และแหล่งความรู้ หน่วยงานราชการต่างๆ และ 3) การเรียนรู้แบบบูรณาการ ทั้งความรู้เดิมและความรู้ใหม่ในลักษณะของการจัดการความรู้ รวมถึงการมีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนในชุมชนที่ศึกษามีความเข้มแข็ง เกิดการรวมกลุ่ม แต่จากการวิจัยเชิงปริมาณ พบว่า การแสวงหาความรู้จากภายนอกมากที่สุด ร้อยละ 37.40 และแสวงหาความรู้จากภายในร้อยละ 35.50 เป็นความรู้ที่มาจากหลายสื่อ

2.) ในขณะที่การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง จะเน้นการบูรณาการ ในลักษณะของการจัดการความรู้ เริ่มจากการแสวงหาความรู้ ทั้งความรู้จากภายในและความรู้จากภายนอก มีการค้นหาความรู้ของชุมชนในแต่ละประเภท/กลุ่มอาชีพ มีการรวบรวมองค์ความรู้ในการประกอบอาชีพของชุมชนที่ศึกษา มีการจัดเวทีชาวบ้าน หรือเวทีประชาคม เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การพูดคุยถึงปัญหาและแนวทางการแก้ไขและพัฒนา การประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน มีการใช้ความรู้จากบทเรียนในการทำการเกษตรแบบทุนนิยมหรือเชิงเดี่ยว ที่ต้องมีการพึ่งสารเคมี ปุ๋ยเคมี ที่ทำให้

เกิดหนี้สิน ได้มี “การวิจัยชีวิต” ที่เป็นการปฏิบัติลงมือกระทำจริง

3.) การพัฒนาชุมชนสู่หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ที่มุ่งเน้นการสร้างอาชีพแบบพอเพียง ทั้งการเกษตร ปศุสัตว์ วิสาหกิจชุมชน และผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP) สิ่งสำคัญชุมชนได้มีการจัดทำบัญชีครัวเรือน และจัดทำแผน เรียกว่า “แผนชุมชน” และจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชน มีการจัดตั้งเป็น “ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน” เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดความรู้ และการรวมกลุ่มสร้างเครือข่าย เช่น กลุ่มอาชีพ เป็นต้น และขยายสู่การวางแผนยุทธศาสตร์ของภาคส่วนต่างๆ และการกำหนดแนวทางการพัฒนาให้เกิดการพึ่งตนเอง และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก

4.) บทเรียนจากกระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.67$, $S.D. = 0.747$) มีการรักษาวัฒนธรรมชุมชน เรียนรู้จากภายนอก ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และการออม มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน เพื่อปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลง การรวมกลุ่ม เรียนรู้จากการเกษตรเชิงเดี่ยว เรียนรู้วิถีคิด การไม่ใช้เงินเป็นตัวตั้งในการพัฒนา ใช้ความสุขเป็นตัวนำ เรียนรู้ชีวิตจริง และเรียนรู้จากกิจกรรม

2. การปฏิบัติที่ดีของชุมชนและของนิสิต/นักศึกษาสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ที่เข้าร่วมโครงการในการประยุกต์ใช้คุณธรรมและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

บทเรียนจากการปฏิบัติที่ดี/ที่เหมาะสม ที่ถือเป็นผลสำเร็จในการประกอบอาชีพหรือดำเนินชีวิตในชุมชนที่ศึกษาทั้ง 12 ชุมชน ใน

ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.75$, $S.D. = 0.756$) มีการปฏิบัติที่ดีในแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถหลุดพ้นจากหนี้สิน มีบัญชีครัวเรือน รัยรายรับ รายจ่าย มีการปรับตัวในอาชีพ ดำเนินชีวิตแบบพอเพียง ความเชื่อมั่นของคนในชุมชน ช่วยเหลือกัน แบ่งปันกัน มีความสามัคคี ความซื่อสัตย์ ศูนย์การเรียนรู้ การรวมกลุ่ม ปรับปรุงตนเองในการประกอบอาชีพ การมีจิตอาสา สร้างธนาคารความดี ชาวบ้านมีเวทีแสดงความคิดเห็น สร้างความดีงามของคนในชุมชน มีภูมิคุ้มกัน การคัดกรองสิ่งที่ไม่เข้ามาในชุมชน ผู้นำและสมาชิกมีส่วนร่วม และไว้วางใจ เชื่อมั่นในตัวผู้นำ และผู้นำมีวิสัยทัศน์ในการพัฒนา สิ่งสำคัญ คือ การมุ่งสร้าง “ทุนทางสังคม” ประกอบด้วย ทุนมนุษย์ ทุนทรัพยากร ทุนสถาบัน และองค์กร ชุมชนมีการปฏิบัติที่ดี/เหมาะสมหลายประการ และแตกต่างกันไปตามบริบทของชุมชนในแต่ละภูมิภาค

3. ผลการดำเนินการโครงการค่ายเรียนรู้คุณธรรม นำชีวิตพอเพียง ปี 2550-2553 ของนิสิต/นักศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ที่เข้าร่วมโครงการ

ผลที่เกิดจากการเรียนรู้ในการฝึกงาน ในชุมชนที่ศึกษา ประกอบด้วยการเรียนรู้จากความรู้ที่หลากหลายในชีวิตและอาชีพ แนวทางการดำเนินชีวิต การเห็นคุณค่าของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประสบการณ์/ข้อคิด/คุณธรรมจากโครงการที่นิสิต นักศึกษาฝึกปฏิบัติงานชุมชน ได้แก่

- ระดับบุคคล ได้เรียนรู้การดำรงชีวิตในสถานะข้าวยากมากแฉง คือ “ความพอเพียง” การบริหารและการปกครองของชุมชนที่ดีควร

ใช้หลักคุณธรรม ผู้นำให้ความสำคัญกับหลักประชาธิปไตย การเรียนรู้ตนเอง จัดทำบัญชีครัวเรือน เยาวชนได้มีส่วนร่วมทำกิจกรรมของชุมชน ระดับครอบครัว สมาชิกภายในครอบครัวจะต้องมีเวลาให้กันมากขึ้น

- ระดับชุมชน การร่วมกันปฏิบัติตามข้อตกลงของชุมชน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ชุมชนเข้มแข็งจะเป็นชุมชนที่มีผู้นำมีความเอาใจใส่การอยู่ร่วมกันแบบพี่น้อง การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรภายในชุมชนอย่างคุ้มค่า จัดตั้ง “ธรรมนูญหมู่บ้าน” การสร้างภูมิคุ้มกันของชุมชน ชุมชนจะเข้มแข็งได้ต้องเริ่มที่คนในชุมชนใช้ระบบเครือข่าย

- ระดับสังคม คือ การใช้ความรู้/ภูมิปัญญาของชุมชน การรวมกลุ่มแต่ละกลุ่มเข้าด้วยกัน วิถีการอยู่ร่วมกัน มีวินัย สามัคคี และมีน้ำใจ การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม จนนำไปสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุข การไม่เบียดเบียนทรัพยากรธรรมชาติ

ข้อเสนอต่อการฝึกงานของนิสิต/นักศึกษาในโครงการค่ายเรียนรู้คุณธรรมนำชีวิตพอเพียง ได้แก่ มิใช่แค่การดูงานแต่ต้องลงมือปฏิบัติจริง (ไม่ใช่ทฤษฎีแต่สัมผัสจริง) ได้เรียนรู้วัฒนธรรมความเป็นอยู่/อาชีพ เศรษฐกิจพอเพียงต้องอยู่ในวิถีของตนเอง ปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ใช้ห้องเรียนชุมชนเป็นแหล่งศึกษา/แหล่งเรียนรู้ คารอนุรักษ์ภูมิปัญญา เช่น สมุนไพร ผักไหม วัฒนธรรมชุมชน รักถิ่นฐานกลับมาพัฒนาชุมชนตนเอง ตั้งใจเรียน ใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ เคารพผู้ใหญ่/ผู้มีประสบการณ์ ปลูกฝังคุณธรรมตั้งแต่เล็ก สร้างคุณธรรมตั้งแต่ครอบครัว สร้างจิตอาสายอมรับความคิดเห็นของกันและกัน

4. ถอดบทเรียน จากการดำเนินการ โครงการค่ายเรียนรู้คุณธรรม นำชีวิตพอเพียง ปี 2550-2553 ของ นิสิต/นักศึกษาของ สถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ที่เข้าร่วมโครงการ ได้แก่

1.) บทเรียนจาก “ทุนชุมชน” ทุกชุมชนที่ศึกษามีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาเพื่อการดำรงชีวิต และเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง มีการทำการเกษตรอินทรีย์ ทุกชุมชนที่ศึกษามีความเข้มแข็งแตกต่างกัน ประกอบด้วยผู้นำ สมาชิกและประชาชนที่มีส่วนร่วมเป็นอย่างดี มีการรวมกลุ่ม มีทุนทางสังคมมากมาย นอกจากนี้หลายชุมชนยังเป็นต้นแบบการพัฒนาบางชุมชนมีภูมิปัญญาที่สามารถดำรงอยู่ได้ทุกชุมชน มีการจัดการความรู้ (Knowledge Management) กิจกรรมหลักคือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งภายในชุมชนผ่านเวทีชาวบ้าน เวทีประชาคม และการศึกษาดูงานของคนจากภายนอกชุมชน รวมถึงการบูรณาการความรู้จากภูมิปัญญาและความรู้จากภายนอก ผ่านการเรียนรู้ มีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนจนประสบความสำเร็จในระดับที่แตกต่างกัน บางชุมชนมีผลกระทบจากภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม 2 จังหวัด คือ จังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดชัยภูมิ แต่สามารถปรับตัวได้ แต่ชุมชนท่องเที่ยวในจังหวัดสมุทรสงคราม ได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่คนส่วนใหญ่ไม่ค่อยได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวกลับมีปัญหา เช่น พื้นที่ริมคลองพังเสียหายจากเรือวิ่งชมหิ่งห้อย มีเสียงดังของเรือที่ไปชมหิ่งห้อย เป็นต้น

2.) บทเรียน จาก “การพัฒนาชุมชน” ของหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนที่ศึกษา

มีการจัดการชุมชนที่มีรูปแบบแตกต่างกันไป บางชุมชนใช้แผน ตั้งแต่บัญชีครัวเรือน แผนชุมชน แผนยุทธศาสตร์ จัดตั้งกลุ่ม กองทุนต่างๆ เพื่อสนับสนุนช่วยเหลือในอาชีพ สวัสดิการและอื่นๆตามจุดประสงค์ของกองทุนและกลุ่มต่างๆ ได้บทเรียนชีวิต การรวมกลุ่มสร้างเครือข่าย ได้คุณค่าและความสัมพันธ์ของกลุ่มและมีแผนชุมชน ที่ตรงกับความต้องการของท้องถิ่น ทำให้ชุมชนได้ปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในระดับมาก ร้อยละ 99.72 ชุมชนมีการปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย 3 หัว 2 เงื่อนไข ได้แก่ 1) ความมีเหตุผล ได้แก่ ยึดหลักประชาธิปไตย จัดระบบข้อมูล จัดกิจกรรมร่วมกัน ลดการใช้จ่ายฟุ่มเฟือย เพิ่มรายได้ มีกลุ่มออมทรัพย์ 2) ความพอประมาณ ได้แก่ ทำแผนชุมชน ประหยัด ขยัน ลดต้นทุนการผลิต การใช้จ่ายไม่เกินตัว เอื้ออาทร แบ่งปันกัน 3) การสร้างภูมิคุ้มกัน ได้แก่ ปลูกพืชผสมผสาน/หลากหลาย การลงทุนเพื่อพัฒนาวางแผนระยะยาว เงื่อนไขความรู้ ได้แก่ ทักษะความรู้ในอาชีพ จัดเวทีประชาคมสม่ำเสมอ ศึกษาดูงาน เครือข่ายองค์กรชุมชน การประชุมร่วมกัน การแสวงหาความรู้ทั้งจากภายในและความรู้จากภายนอก ส่วนเงื่อนไขคุณธรรม ได้แก่ ปฏิบัติตามหลักศาสนธรรม มีความสามัคคี แบ่งปันเอื้ออาทร ยึดหลักธรรมาภิบาล ยึดหลักคุณธรรม ความพอเพียง และสร้างแบบแผนชีวิตจากเศรษฐกิจพอเพียงสู่สุขภาพพอเพียง สามารถทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ความซื่อสัตย์ ยึดคุณธรรม 4 ประการ เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการใช้สอย การออมและพึ่งตนเองได้ เกิดผลลัพธ์ 3 ประการ คือ 1) ความรักชุมชน 2) ขยัน อดทน และ

3) รากฐานการประกอบอาชีพปรับตัวดำเนินชีวิตแบบพอเพียง สร้างความมั่นคงให้ชุมชน

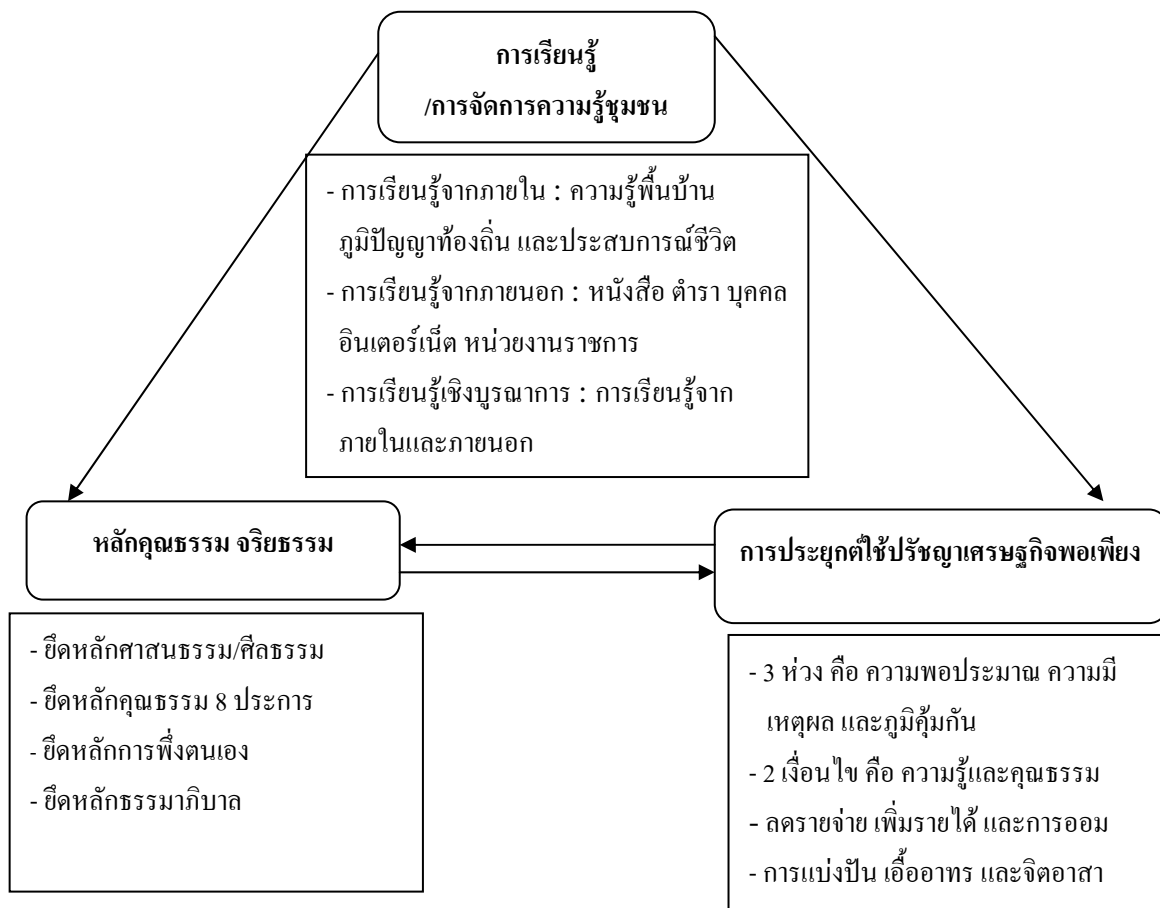
3.) บทเรียนจาก “สภาพของความเข้มแข็ง” ในชุมชนที่ศึกษาในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.76$, $S.D. = 0.746$) ชุมชนเข้มแข็งมาจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก การมีกิจกรรมต่างๆ ผ่านเวทีประชาคมในการระดมความคิดเห็น การใช้ “บวร” คือ บ้าน วัด โรงเรียน เป็นศูนย์กลางช่วยเหลือกัน การมีแผนชุมชน ชุมชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจากรากฐานการปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ทำให้คนไม่เอาเงินตราเป็นตัวตั้งแต่เอาความสุขเป็นตัวนำ การมีทุนชุมชนประกอบด้วย 4 อย่างคือ 1) ทุนผู้นำ 2) ทุนทรัพยากร 3) ทุนองค์กรภายนอก และ 4) ทุนสถาบัน รวมถึงปัจจัยภายนอกจากนักพัฒนาจากหน่วยงานภาครัฐมาสนับสนุน ส่งเสริมและส่งเสริมพลังอำนาจให้กับชุมชนด้วยทรัพยากรในกิจกรรมต่างๆ สิ่งสำคัญชุมชนต้องกำหนดชะตาชีวิตด้วยตัวเอง (Self-determination) ที่มีความมั่นคงและยั่งยืนมากกว่าถูกกำหนดจากรัฐ มีกระบวนการคิด/วิเคราะห์ฐานคิด/แนวคิด/กระบวนการทัศน์/หลักการพัฒนาในการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ประกอบด้วย 1) ความสามัคคี 2) การมีส่วนร่วม 3) การสร้างภูมิคุ้มกัน 4) การอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างยั่งยืน 5) การเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 6) มีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชน 7) มุ่งประโยชน์ส่วนรวม และ 8) การพึ่งตนเอง

ปัจจัยแห่งความสำเร็จของชุมชนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วย 1) ผู้นำชุมชนต้องเป็นคนดี มีวิสัยทัศน์ ให้เกียรติผู้อื่น 2) คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมได้แก่ ร่วมกำหนดเป้าหมาย ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ สร้างกลุ่มเครือข่ายในสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม และสมาชิกในชุมชน หรือชาวบ้านประกอบด้วยการเรียนรู้ด้วยตนเอง เอื้ออาทรหรือญาติ มีจิตสำนึก พึ่งตนเอง สละสิทธิ์ส่วนตัว รู้จักใช้ภูมิปัญญา รู้จักวิเคราะห์ข้อมูล และใฝ่เรียนรู้

4.) บทเรียนจาก “ความอยู่เย็นเป็นสุข” ในชุมชนที่ศึกษา ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.76$, $S.D. = 0.746$) ชุมชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การไม่อพยพไปทำงานที่อื่น การยึดวัดเป็นศูนย์กลางรวมจิตใจ การไม่ขัดแย้งในชุมชน เรียบง่าย การแบ่งปัน เอื้ออาทร มีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน การไม่เบียดเบียนกันชุมชน มีภูมิคุ้มกัน การพูดคุยกันเอง แบบสังคมเครือญาติ ไม่ลักขโมย การมีความสามัคคีในชุมชน ฟ้าใหม่เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจชุมชน การมีจิตอาสา มีความสุขจากการที่ได้ช่วยเหลือสังคม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบพี่น้อง ความร่วมมือกัน การสร้างความภาคภูมิใจ ครอบครัวยั่งยืน มั่นคง รักธรรมชาติมากขึ้น การมีจิตอาสา การมีเวลาทำกิจกรรมเพื่อชุมชน คุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน ความสุขจากการทำดี ไม่แบ่งสี ไม่แตกแยก ความอยู่เย็นเป็นสุข ได้ผลลัพธ์ 4 ประการ คือ 1) สวัสดิการ 2) ใช้ความดี 3) ใช้เศรษฐกิจพอเพียง และ 4) ความสามัคคี สร้างทุนมนุษย์แบบมหาวิทยาลัยชีวิตอย่างยั่งยืน

กรอบมโนทัศน์ที่ได้จากการวิจัย

1. การบูรณาการ ในโครงการค่ายเรียนรู้คุณธรรม นำชีวิตพอเพียง

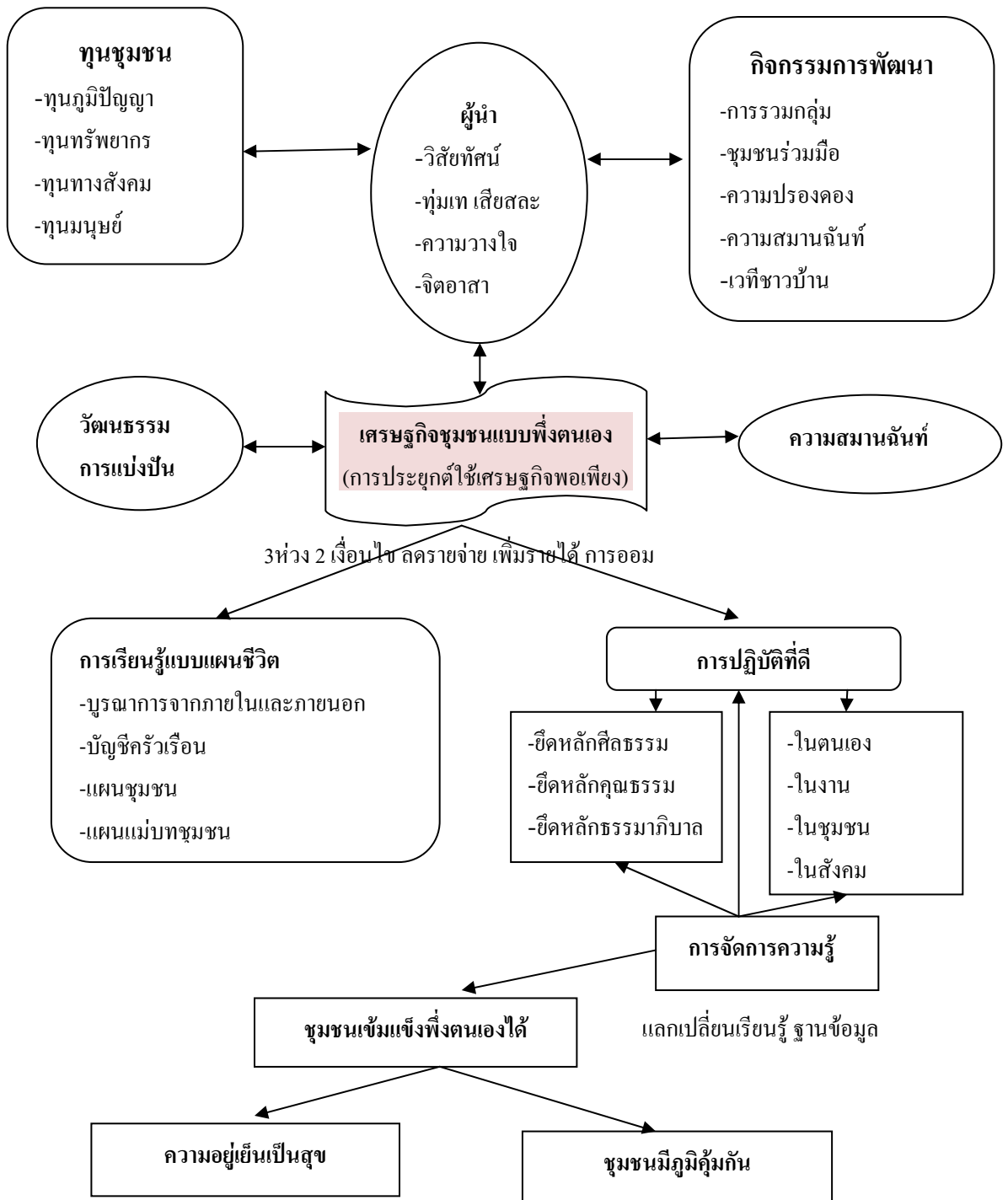
แผนภูมิที่ 1 แสดงการบูรณาการในโครงการค่ายเรียนรู้คุณธรรม นำชีวิตพอเพียง

จากแผนภูมิที่ 1 พบว่าโครงการค่ายเรียนรู้คุณธรรมนำชีวิตพอเพียง มีการบูรณาการการเรียนรู้จากภายใน ได้แก่ ความรู้พื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประสบการณ์ชีวิต และการเรียนรู้จากภายนอก ได้แก่ หนังสือ ตำรา บุคคล อินเทอร์เน็ต หน่วยงานราชการและการเรียนรู้แบบบูรณาการ ได้แก่ การเรียนรู้จากภายในและภายนอกเชื่อมโยงกับการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ 3 ห่วง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และภูมิคุ้มกัน 2 เงื่อนไข คือ ความรู้และคุณธรรม ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และการออม การแบ่งปัน เอื้ออาทร

และจิตอาสาที่ชุมชนได้ยึดหลักคุณธรรม จริยธรรม ได้แก่ การยึดหลักศาสนาธรรม/ศีลธรรม ยึดหลักคุณธรรม 8 ประการ ยึดหลักการพึ่งตนเองและยึดหลักธรรมาภิบาล

2. การสังเคราะห์บทเรียนที่ได้จากการวิจัย

จากแผนภูมิที่ 1 คณะผู้วิจัยได้สังเคราะห์และขยายประเด็นรายละเอียดให้เห็นรูปแบบการพัฒนาโครงการค่ายคุณธรรม นำชีวิตพอเพียงที่มีความเชื่อมโยงเป็นพลวัตแบบองค์รวม ดังแผนภูมิที่ 2

แผนภูมิที่ 2 แสดงรูปแบบการพัฒนาโครงการค่ายเรียนรู้คุณธรรม นำชีวิตพอเพียง

จากแผนภูมิที่ 2 จะเห็นได้ว่ารูปแบบการพัฒนาโครงการค่ายเรียนรู้คุณธรรมนำชีวิตพอเพียงประกอบด้วย 1) ผู้นำ: ที่มีวิสัยทัศน์ ทুমเท ใ่วางใจ เสียสละ และจิตอาสา 2) กิจกรรมการพัฒนา: งานที่หลากหลาย เวทีชาวบ้านชุมชนร่วมมือ และการรวมกลุ่ม การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 3 ห่วง 2 เงื่อนไข: ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และการออม มีการปฏิบัติที่ดี: ในตนเอง ในงาน ในชุมชน และในสังคม ผ่านกระบวนการเรียนรู้จากภายใน และภายนอก มีการบูรณาการ การจัดการความรู้ ทั้งวิสัยทัศน์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และฐานข้อมูล ผ่านวัฒนธรรมการแบ่งปันสู่วัฒนธรรมการพึ่งตนเอง จัดทำบัญชีครัวเรือน แผนชุมชน และแผนยุทธศาสตร์ ทำให้ชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ ชุมชนอยู่เย็นเป็นสุขและชุมชนมีภูมิคุ้มกันเท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. จากผลการวิจัยพบว่า ชุมชนหลายแห่งที่นิสิต/นักศึกษาไปฝึกปฏิบัติงานมีหนี้สิน ไม่มีที่ดินทำกิน และบางส่วนว่างงาน ดังนั้น ผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนต้องนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในการลดรายจ่ายด้วยการจัดทำบัญชีครัวเรือน ู้รายรับรายจ่าย ใช้ในสิ่งจำเป็น เพิ่มรายได้การแสวงหาอาชีพเสริมที่เหมาะสม เรียนรู้ในอาชีพที่เป็นไปได้ใน ภูมิปัญญาที่ตนมีอยู่และมีการเก็บหอมรอมริบ ด้วยการออมวันละเล็กวันละน้อย ผ่อนคลายการปลดหนี้สินจากการกู้ยืมในการบริหารความเสี่ยง เพื่อการลงทุนเท่านั้น

2. ชุมชนหลายแห่งที่นิสิต/นักศึกษาไปฝึกปฏิบัติงานมีปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด ทั้งการเสพ การขาย ดังนั้นผู้นำชุมชน และสมาชิกในชุมชนต้องร่วมกันสร้างนโยบายสาธารณะ ใช้ธรรมนุญหมู่บ้าน จากเวทีชาวบ้าน ไม่สังคมกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด ร่วมสร้างชุมชนปลอดภัยยาเสพติด ด้วยการส่งเสริมการใช้เวลาให้เกิดประโยชน์ และลานกีฬาด้านยาเสพติด หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง หมู่บ้านอยู่ดีมีสุข เป็นต้น รวมถึงการจัดระเบียบชุมชนเกี่ยวกับยาเสพติดอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

3. ชุมชนหลายแห่งที่นิสิต/นักศึกษาไปฝึกปฏิบัติงานมีประเด็นในการไม่มีภูมิคุ้มกันที่ดี กับการดำเนินชีวิต ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ต้องพึ่งพิงภายนอก ดังนั้นผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนควรมีการคัดกรองสิ่งที่เข้ามาในชุมชน ด้วยพลังชุมชนยึดถือการปฏิบัติตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 3 ห่วง 2 เงื่อนไข อย่างเป็นรูปธรรม รวมถึงการส่งเสริมด้วยการเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชน นักปฏิบัติตามหลักการ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงการเป็นแบบอย่างที่ดี (Role Model) ในการดำเนินชีวิต ด้วยการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ การออม และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

4. ชุมชนหลายแห่งที่นิสิต/นักศึกษาไปฝึกปฏิบัติงานมีประเด็นในเรื่องของภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ขาดการอนุรักษ์ พื้นฟู สิ่งดีในการดำเนินชีวิต ดังนั้นผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนควรค้นหาสิ่งดีที่มีอยู่ในภูมิปัญญาของชุมชน สนับสนุนและส่งเสริมการอนุรักษ์และพื้นฟูภูมิปัญญาและวัฒนธรรมชุมชนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง เช่น การดูแลสภาพด้วย

การใช้สมุนไพร การส่งเสริมอาชีพผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่นในการสร้างคุณค่าให้เกิดมูลค่า พื้นฟูวัฒนธรรมที่ดิงามของชุมชน เป็นต้น

5. ชุมชนหลายแห่งที่นิสิต/นักศึกษาไปฝึกปฏิบัติงานมีประเด็นในเรื่องของหนี้สิน อันเนื่องจากการทำการเกษตรแบบเชิงเดี่ยว การใช้ปุ๋ยและสารเคมีที่ต้องนำเข้าจากต่างประเทศ และมีอันตรายต่อสุขภาพ ดังนั้นผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนควรส่งเสริมและสนับสนุนการเกษตรอินทรีย์ เกษตรชีวภาพ เพื่อลดต้นทุนและผลดีต่อสุขภาพ ด้วยการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ส่งเสริมอย่างจริงจัง เช่น การใช้ปุ๋ยชีวภาพที่ผลิตเอง การทำน้ำส้มควันไม้ และอื่นๆ รวมถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการศึกษาดูงานในชุมชนที่มีการปฏิบัติเป็นแบบอย่าง

6. ชุมชนหลายแห่งที่นิสิต/นักศึกษาไปฝึกปฏิบัติงานมีประเด็นในเรื่องคุณธรรม พื้นฐาน 8 ประการและ 9 คำสอนพอ ความดีงาม ดังนั้นผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนต้องสร้างพลังชุมชน สร้างความเข้มแข็ง การอยู่ดีมีสุข ส่งเสริมคุณธรรม ความดีงาม เช่น ธนาคารความดี เชิดชูคนดีของแผ่นดิน และสร้างค่านิยมที่ถูกต้อง

7. ผู้นำมีบทบาทในการพัฒนาความสำเร็จของชุมชน ดังนั้นผู้นำชุมชนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ควรเปิดพื้นที่ให้สมาชิกในชุมชน คนพิการ ผู้ด้อยโอกาส หรือทุกคนได้มีส่วนร่วม และมีเวที แสวงหาคนมีจิตอาสาในกระบวนการพัฒนา ผ่านบัญชีครัวเรือน แผนชุมชน และแผนแม่บทชุมชน ร่วมรับประโยชน์

จากการพัฒนาในความเป็นเจ้าของร่วมกัน จนสามารถกำหนดชะตาชีวิตด้วยตนเอง

8. ชุมชนมีทั้งที่ประสบความสำเร็จ เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง และอยู่ดีมีสุข แต่ยังมีชุมชนที่ยังไม่เข้มแข็งและล้มเหลวในการพัฒนาดังนั้นผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนควรนำบทเรียนจากอดีต บทเรียนจากการพัฒนามาเป็นแนวทางปฏิบัติให้กับคนในชุมชนของตนเอง รวมถึงการใช้ “ทุนชุมชน” ประกอบด้วยทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ ทุนภูมิปัญญา ทุนสถาบัน/องค์กร และทุนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการรวมกลุ่มให้เกิดประโยชน์กับชุมชน

ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยเชิงประเมินและถอดบทเรียนต่อเนื่องทุกปี เพื่อติดตามประเมินผลการดำเนินงานโครงการค่ายเรียนรู้คุณธรรมนำชีวิตพอเพียง

2. ควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) โครงการค่ายเรียนรู้คุณธรรมนำชีวิตพอเพียงเพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้เรียนรู้ทางวิชาการอย่างแท้จริง

3. ควรมีการวิจัยการพัฒนาารูปแบบคุณธรรมนำชีวิตพอเพียงของนิสิตนักศึกษาในสถาบันการศึกษาต่างๆ เพื่อสร้างต้นแบบในการดำรงชีวิตแบบพอเพียง

4. ควรมีการวิจัยเชิงยุทธศาสตร์ในการกำหนดนโยบายสาธารณะของนิสิต นักศึกษาในการสร้างคุณธรรมความดีงามตามหลักธรรมาภิบาล

5. ควรมีการวิจัยการพัฒนาารูปแบบการสร้างคนดีศรีแผ่นดินเพื่อการอยู่ดีมีสุขในชุมชนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

6. ควรมีการวิจัยการจัดการความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนที่ศึกษาในการ ค้นหาและจัดการความรู้สิ่งดีๆ ที่มีอยู่ในชุมชน รวมถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชน นักปฏิบัติ

7. ควรมีการวิจัยรูปแบบการพัฒนาแบบ แผนการดำเนินชีวิตด้วยการสร้างภูมิคุ้มกัน

ให้กับชุมชน ในโครงการค่ายเรียนรู้คุณธรรม นำชีวิตพอเพียง

8. ควรมีการวิจัยการพัฒนาแบบการสร้าง ความสมานฉันท์ของชุมชน รวมถึงการ เทียบเคียงและการปฏิบัติที่ดีของชุมชนใน ภูมิภาคต่างๆ

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2542). การปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนเป็นสำคัญ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- _____. (2543). แนวทางการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน. กทม. พิมพ์: ประชากรพิมพ์.
- กนกภรณ์ ชูเชิดและสกรรจ์ พรหมศิริ. (ม.ป.ป.). การถอดบทเรียน วิถีวิทยาเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ สำหรับนักปฏิบัติภาคประชาสังคม. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพและสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2550). การสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง การจัดการการศึกษา ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. วันที่ 19 มีนาคม 2550 ณ ห้องประชุมหลวงพ่อวัดไร่ขิง อุปถัมภ์ อาคารศึกษา 3 วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม.
- นภาพรณัฏ หะวานนท์ และคณะ. (2550). ดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน: ความกลมกลืนระหว่าง ทฤษฎีฐานรากกับข้อมูลเชิงประจักษ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- นรินทร์ สังข์รักษา และคณะ. (2551). ผลดีของการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงใน กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของวิสาหกิจชุมชน: ศึกษากรณีจังหวัดราชบุรี. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- _____. (2553). ถอดบทเรียนกระบวนการเรียนรู้บูรณาการกิจกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงแบบ ก้าวหน้าของวิสาหกิจชุมชน เพื่อสังคมอยู่เย็นเป็นสุขในจังหวัดราชบุรี. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- นงลักษณ์ วิรัชชัย ศจีมาศ ณ วิเชียรและพิสมัย อรทัย. (2551). การสำรวจและสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ คุณธรรมจริยธรรม. ในชุดโครงการเรื่อง การพัฒนาตัวบ่งชี้คุณธรรม จริยธรรม: การพัฒนา และพัฒนาการ. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม) สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์กรมหาชน.)

สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ. (2545). **Benchmarking: ทางลัดสู่ความเป็นเลิศทางธุรกิจ.** กรุงเทพมหานคร: อินโนกราฟฟิกส์.

สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน. (2542). **รายงานการศึกษาวิจัย การศึกษารูปแบบและวิธีการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน ก.พ.

สุชาติ ศิริสุขไพบูรณ์. (2528). **ทฤษฎีการเรียนรู้.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ.

สุเมธ ตันติเวชกุล. (2543). **ใต้เบื้องพระยุคลบาท.** พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.

สำนักงานปฏิรูปสุขภาพแห่งชาติ. (2549). **ดัชนีอยู่เย็นเป็นสุข สร้างสุขได้อย่างไร.** นนทบุรี: สามดีพริ้นติ้ง.

Gilligan, C. (1982). **In a different voice: psychological theory and women's development.** Cambridge, Massachusetts: Harvard university press.

Kitchener, K. (2000). **Foundations of ethical practice, research and teaching in psychology.** Mahwah, New Jersey: Lawrence erlbaum associates.

Kohlberg, L. (1976). **Moral stages and moralization: The cognitive development approach.** In Lickona (Ed.). *Moral development and behavior: Theory research and social issues.* New York: Holt, rinehart and winston. pp. 34-53.

_____. (1984). **The psychology of moral development: the nature and validity of moral stage.** San Francisco: Harper and Row.

Lanier, S. Pridgen. (November 1993). **Promoting moral and conceptual development in rural ablescents.** (Moral development rural students peer facilitators) Dissertation abstract 5: 196-A.

Piaget, J. (1932). **The moral judgment of the child.** London: Routledge & Kegan Paul.

Poplin, E. Dennis. (1972). **Communities: a survey of theories and methods of research.** New York: MacMillan.

Redfield, R. (1965). **Peasants and peasant societies and culture.** Chicago, University of Chicago press.